

358. Intrinsieke waarde(ring) van de natuur

SANDER HUNINK

De natuur was van oudsher iets magisch waar je ontzag voor had. Bovendien waren we ons heel bewust van onze afhankelijkheid ervan. Tot de industriële revolutie ons liet denken dat we de natuur volledig naar onze hand konden zetten. Ontzag en verwondering verwerd tot minachting en onderwerping. Toch is er langzaam een kentering merkbaar, die onder meer zichtbaar is in het natuurbeschermingsrecht.

Inleiding

Natuur is er altijd geweest en wij maken daar deel van uit. Geen mens twijfelde vroeger aan haar schoonheid en haar kracht, maar ook niet aan de wreedheid van de natuur en onze afhankelijkheid van haar grillen. Die grillen zijn zo wispelturig en machtig dat we daar aanvankelijk het handelen van goden in zagen. Een donderende onweerswolk waar de bliksems uit sprongen, deed onze voorouders denken aan een bokkenwagen die over de kasseien rolt en het wegschieten van vonken van een aambeeld. Dat moest wel van een dondergod afkomstig zijn, die met zijn magische hamer zijn toorn losliet op degenen die het verduren moesten. De vruchtbaarheid van het land was te danken aan een vruchtbaarheidsgodin, die ieder jaar weer verantwoordelijk was voor het frisse lentegroen en de heilige en zuiverende dauw in het voorjaar. Veel kruiden en bomen zorgden voor medicijnen tegen onze kwalen en klachten, terwijl in donkere bossen, vennen en rivieren bovennatuurlijke wezens en goden huisden waar aan werd geofferd voor een goede oogst of geluk. Kortom, de natuur was iets magisch waarvoor je ontzag had. Bovendien waren we ons heel bewust van onze afhankelijkheid ervan.

Tot de industriële revolutie ons liet denken dat we de natuur volledig naar onze hand konden zetten. Als hoe ze was ons niet beviel, cultiveerden we haar, legden beken strak, verhoogden we de rijkdom van grond door kunstmest of schoten we de voor ons gevaarlijke roofdieren zoals beer en wolf af. Waar we in 1880 nog een Nuttige dierenwet¹ hadden om dieren te beschermen die nuttig werden geacht voor de landbouw en houtteelt om plaagdieren te beheersen, in feite de eerste nationale natuurbeschermingswet in Nederland, werd deze wet snel achterhaald door de toepassing van chemische pesticiden. Technische vooruit-

gang en wetenschap zorgden ervoor dat we als mensheid het ontzag en de verwondering over de natuur stukje bij beetje kwijtraakten. De wetenschap ontrafelde steeds meer geheimen, waardoor de magie van de natuur slechts een verbeelding bleek. De waarde van de natuur bestond alleen nog maar uit een economische waarde voor de mens: alle natuur die geen economisch nut had, zat in de weg en was niet het beschermen waard. De restjes moesten wel worden aangeharkt, zodat het in ieder geval een beetje ordelijk leek. Ontzag en verwondering verwerden tot minachting en onderwerping.

Kentering

Toch is er langzaam een kentering merkbaar, die onder meer zichtbaar is in het natuurbeschermingsrecht. Bepaalde natuur is beschermd, met als voornaamste doel om zeldzame en kwetsbare habitats en de populaties van bedreigde soorten in Europa te behouden en te herstellen. Hiervoor zijn doelen gesteld die ervoor zorgen dat we kunnen sturen met maatregelen en kunnen evalueren of de maatregelen de gewenste effecten hebben en de doelen worden bereikt. Welke natuur wel of niet moet worden beschermd, wordt door ons bepaald op basis van de toestand van de natuur op een bepaald ijkpunt in de tijd, de omvang en kwaliteit die voor een duurzame instandhouding nodig wordt geacht en een daaraan gebonden gunstige referentiewaarde.² De doelen voor beschermde natuur zijn van deze gunstige referentiewaarden afgeleid: zij zijn opgesteld aan de hand van de ecologische haalbaarheid van de gunstige referentiewaar-

¹ Wet van 25 mei 1880 tot bescherming van diersoorten nuttig voor landbouw en houtteelt.

² De gunstige referentiewaarde moet een waarde hebben die ten minste gelijk staat aan de situatie ten tijde van de inwerkingtreding van de Habitatrichtlijn (1994). De Vogelrichtlijn werkt niet met referentiewaarden, maar met een bepaalde doelstelling per populatie van vogelsoorten die voldoet aan de ecologische, wetenschappelijke en culturele eisen (Bijlsma et al., *Defining and applying the concept of Favourable Reference Values for species and habitats under the EU Birds and Habitats Directives*, Wageningen Environmental Research, 2019).

de.³ Deze waardering van de natuur is echter wel gebaseerd op een soort status quo van de toestand van de natuur in de tijd; het gaat uit van een bepaalde aanwezigheid ten tijde van de inwerkingtreding van de natuurbeschermingsregels (de referentiedatum) en de kwaliteit en omvang die voor die populatie of dat habitat nodig zijn voor een duurzaam voortbestaan. De doelen zijn vooral gepresenteerd als een waarde die niet verder mag verslechteren ten opzichte van die referentiedatum, maar in feite is de Europese doelstelling ook om habitats en populaties te herstellen, zodat er op Europees niveau sprake zal zijn van duurzame instandhouding. Daarnaast heeft Nederland eigen doelen gesteld voor het behoud en herstel van de biodiversiteit, mede om aan internationale biodiversiteitsverdragen te kunnen voldoen.⁴ Het gevaar van de focus op het bereiken van gestelde doelen en het beschermen van bij wet aangewezen habitats en soorten is wel dat de niet-beschermde soorten al snel over het hoofd kunnen worden gezien. Soms lijken de doelen de middelen te heiligen: de regels binnen het natuurbeschermingsrecht worden opzettelijk opgerekt om de doelen te kunnen bereiken.⁵ Beschermde en bedreigde soorten kunnen daardoor geschaad worden ten gunste van het doelbereik. Daarnaast doet zich een andere vraag voor: als we vooral kijken naar habitats en soorten ten tijde van een bepaalde referentiedatum, missen we dan geen natuurwaarden?

Geheugenverlies

In een recent verschenen boek van M. Argeloo is het fenomeen ‘natuuramnesie’ geïntroduceerd: ons collectieve geheugenverlies van de biodiversiteit van vroeger door een generatieoverschrijdend ‘shifting baseline syndrome’.⁶ De toestand van de natuur van honderd jaar geleden verschilt wezenlijk van de toestand van dertig of veertig jaar geleden, die veelal het ijkpunt vormt van de huidige Vogelrichtlijn en Habitatrictlijn. De biodiversiteit was vroeger vele malen hoger, en – niet onbelangrijk – de biomassa van die biodiversiteit was eveneens een stuk groter. Die is mede bepalend voor de kringloop van het leven in de natuur. Het verlies van de biomassa, naast het verlies van de inheemse biodiversiteit, is een groot probleem. Minder insecten betekent minder voedsel voor vogels en vleermuizen bijvoorbeeld.

Maar, zoals in het boek *Natuuramnesie* is aangegeven, een grotere biomassa betekent ook meer exemplaren van een

soort die genetische afwijkingen hebben. Dat is op zichzelf een overlevingsmechanisme om evolutie te bevorderen bij veranderende omstandigheden in het habitat, bijvoorbeeld door de gevolgen van klimaatverandering.

Het verlies van de biomassa, naast het verlies van de inheemse biodiversiteit, is een groot probleem

Dan moeten er wel voldoende robuuste populaties zijn om extreme omstandigheden te kunnen overleven. Door de droogte zijn er bijvoorbeeld in 2023 veel minder exemplaren van bepaalde vlindersoorten waargenomen dan in voorgaande jaren, die op zichzelf ook al slechte vlinderjaren waren door droogte.⁷ Het gevolg is dat er jaar op jaar steeds minder vlinders zijn die zich kunnen voortplanten en er op den duur populaties zullen instorten. Hoewel er van nature pieken en dalen voorkomen binnen populaties en robuuste populaties voldoende veerkracht hebben om deze perioden te overleven, kunnen bedreigde soorten verdwijnen, zodat kolonisatie na herstel van de natuur niet meer goed mogelijk is. Belangrijke sturingsmechanismen voor behoud en herstel van de biodiversiteit en de biomassa zijn de kwaliteit van ecosystemen en de diversiteit van en verbinding tussen biotopen binnen landschappen. Maar veel ecosystemen en landschappen zijn niet beschermd. Zo lijkt door de focus op natuurgebieden de natuur in cultuurlandschappen bijvoorbeeld vergeten te worden.⁸ De waardering van de natuur in natuurgebieden is anders dan de waardering van de natuur in cultuurlandschappen.

Door de focus op natuurgebieden lijkt de natuur in cultuurlandschappen bijvoorbeeld vergeten te worden

Een belangrijke vraag is of de doelen in het natuurbeschermingsrecht ons niet doen blindstaren op de doelen zelf en we daardoor de niet-beschermde natuur over het hoofd zien. Ondanks het groeiende natuurbeschermingsrecht sinds het begin van de vorige eeuw en onze goede intenties, gaan de biodiversiteit en de biomassa nog steeds achteruit. Dat roept de vraag op of het huidige natuurbeschermingsrecht nog wel functioneert. Eén van de belangrijke afwijkingmogelijkheden om beschermde natuur te mogen aantasten is een ‘economisch groot openbaar belang van een dwingend karakter’. Een belang dat vooral ook door politieke druk al snel als hoofdreden wordt gebruikt om beschermde natuur alsnog aan te kunnen tasten en dat tevens leidt tot een minder grote druk op het uitvoeren van

3 Memo ministerie van Economische Zaken d.d. 9 juni 2015 behorende bij: Ottburg & Van Swaay (red., 2014), *Gunstige referentiewaarden voor populatieomvang en verspreidingsgebied van soorten van bijlage II, IV en V van de Habitatrictlijn*, Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, Wageningen.

4 Zie art. 1.5, 1.7 en 1.12 Wnb waarin de doelen en verantwoordelijkheden van het Rijk en de provincies zijn uitgewerkt ten opzichte van de biodiversiteit.

5 S. Hunink, ‘Uitzondering soortenbeschermingsverboden’, *NBR* 2021/2 (afl. 1).

6 M. Argeloo, *Natuuramnesie, Hoe we vergeten zijn hoe de natuur er vroeger uitzag*, Amsterdam: Uitgeverij Atlas, 2022.

7 O. Havermans, ‘Spannende weken voor vlinders en bijen, veren ze terug of is het echt een slecht insectenjaar?’, *Trouw* 10 juni 2023.

8 S. Turnhout & M. Drenten, ‘Natuurherstel moet ook gaan over herstel van de relatie tussen mens en natuur’, *NatureToday* 7 april 2023.

natuurherstelmaatregelen, met een vertragende werking op het bereiken van de doelen als gevolg.

Rechten van de natuur

Om die reden is de groei van het concept ‘Rechten van de natuur’ de laatste tien jaar in een stroomversnelling gekomen: in het concept is de natuur (vooral zogeheten ‘natuurentiteiten’ als een rivier, berg of meer) een rechtspersoon, die voor haar eigen belang op kan komen en op die manier zichzelf beter kan beschermen tegen verdere afbraak en aantasting.⁹ Het is een concept dat kan leiden tot een wijze van natuurbescherming die verder gaat dan de economische kijk op de natuur. Er is inmiddels veel animo voor het concept van Rechten van de natuur, getuige de vele internationale initiatieven voor het in de praktijk brengen van dit type rechten.¹⁰

Hoewel er ook hier in Nederland verschillende initiatieven zijn om rechten van de natuur te erkennen of te implementeren (zoals de petitie ‘Maas in de wet’¹¹, het ‘Bos dat van zichzelf is’¹² en de inspanningen om de Waddenzee rechten te geven), heeft Rechten van de natuur in Nederland nog geen vaste voet aan wal. Maar ook als de rechten van de natuur worden erkend, zien deze wederom vooral op de bescherming van de belangen van natuurentiteiten en is het de vraag of natuur in cultuurlandschappen wordt meegenomen. Kijken we niet teveel met antropogene ogen naar de natuur, waarbij we landschappen in hokjes indelen zonder de natuur écht goed te beschermen? Als mensen denken aan natuur, denken ze met name aan een bos of heidegebied, maar niet aan een zomereik in een weiland of de zandbijen tussen de stoeptegels in de achtertuin. Maar ook die waarden zijn van belang voor het behoud en herstel van de natuur. Moeten we niet ook waarden beschermen die van belang zijn voor de staat van de natuur zelf? Wie komt op voor de eveneens belangrijke overhoekjes met grasland of heide, kleine bosjes, houtwallen of heggen, zandige taluds, vervallen erven, wildakkers of solitaire bomen?

Intrinsieke waarde van de natuur

Een interessante ontwikkeling in het natuurbeschermingsrecht is de erkenning van de *intrinsieke waarde* van de natuur – haar eigen waarde die zij op zichzelf heeft – in de Wet natuurbescherming (hierna: Wnb) en de Omgevingswet (hierna: Ow), in welk kader natuur anders gewaardeerd en beschermd zou kunnen worden. In de doelstellingen van de Wnb is de intrinsieke waarde van de natuur (in al haar verschijningsvormen) erkend en wordt aange-

geven dat mede vanwege die intrinsieke waarde, de doelstelling gericht is op het beschermen en ontwikkelen van de natuur.¹³ Ook in de doelstellingen van de nieuwe Ow komt de erkenning van de intrinsieke waarde van de natuur terug. Zoals ook aangegeven in de memorie van toelichting bij het Aanvullingsbesluit Natuur Ow heeft ‘de erkenning van de intrinsieke waarde van natuur geen zelfstandig normatief karakter en creëert geen eigenstandige bevoegdheden. De erkenning van de intrinsieke waarde is alleen onderdeel van de redengeving om natuur bescherming te bieden en te ontwikkelen en daarvoor de instrumenten van de Omgevingswet in te zetten’. Een vergelijkbare toelichting is ook gegeven met betrekking tot de Wnb. Er kunnen dus geen rechten worden ontleend aan de erkenning, of regels worden gesteld op basis van de intrinsieke waarde van de natuur. Wel wordt er in de doelstelling van de Wnb een beroep gedaan op bestuursorganen om hun taken en bevoegdheden uit te voeren met het oog op de doelen in de wet (en dus ook het beschermen en ontwikkelen van de natuur vanwege de intrinsieke waarde).¹⁴

Een intrinsieke waarde is op zichzelf wat problematisch, vanwege de filosofische aard van de waarde. Hoe kan een intrinsieke waarde, de eigenwaarde, worden ‘gewaardeerd’? De intrinsieke waarde van de natuur uit zich door het bestaansrecht van soorten en de natuurlijke ecosystemen en landschappen waarbinnen zij leven. De erkenning van de intrinsieke waarde brengt met zich mee dat wij een morele plicht hebben om rekening te houden met die waarde. De intrinsieke waarde kan dan in het kader van het bestaansrecht worden aangegrepen om soorten, ecosystemen of landschappen te beschermen als het bestaansrecht wordt ondermijnd door aantasting of vernieling, zoals ook aangegeven door W. van Strien in een artikel in *Bionieuws*.¹⁵

Zorgplicht

De erkenning van de intrinsieke waarde van de natuur heeft daarnaast aan de basis gestaan van de zorgplicht in de Wnb. Deze zorgplicht vraagt om voldoende rekening te houden met Natura 2000-gebieden, bijzondere nationale natuurgebieden en in het wild levende dieren en planten en hun directe leefomgeving. Nadelige gevolgen¹⁶ op deze natuurwaarden moeten worden voorkomen, beperkt of ongedaan worden gemaakt. De zorgplicht wordt in de huidige praktijk eigenlijk niet goed toegepast. Deze wordt nu vaak gezien als een plicht om fatsoenlijk om te gaan met de natuur, zonder echt te onderzoeken welke waarden aanwezig zijn en of er sprake is van een nadelig gevolg op Natura 2000-gebieden of de gunstige staat van instandhouding van dieren en planten. Daar zou in ieder geval meer aandacht aan kunnen worden geschonken, al is het maar

9 Lambooy *et al.*, ‘Rechten van Natuur: een kansrijke volgende stap in het natuurbeschermingsrecht? Verkennende analyse aan de hand van de Mar Menor-casus met een schuin oog naar de Waddenzee’, *NBR* 2023/105 (afl. 2).

10 Zie de Eco Jurisprudence Monitor, waar al meer dan vierhonderd initiatieven wereldwijd te vinden zijn: <https://ecojurisprudence.org/>

11 maascleanup.nl/actie/petitie/

12 www.bosdatvanzichzelf.nl

13 Art. 1.10 lid 1 Wnb.

14 Art. 1.10 lid 3 Wnb

15 W. van Strien, ‘Natuurbescherming: Waar doen we het voor?’, *Bionieuws* 2020, nr. 8.

16 Volgens de MvT bij de Wnb is een nadelig gevolg een gevolg voor de gunstige staat van instandhouding.

omdat er laatst een uitspraak is gedaan door de rechtbank Zeeland-West-Brabant waarin min of meer wordt aangegeven dat de bewijslast hoe aan de zorgplichtbepaling is voldaan is neergelegd bij de initiatiefnemer.¹⁷

De intrinsieke waarde van de natuur uit zich door het bestaansrecht van soorten en de natuurlijke ecosystemen en landschappen waarbinnen zij leven

Hoewel er in de Wnb niet wordt verwezen naar een zorgplicht voor natuurgebieden (behalve Natura 2000-gebieden) maar enkel voor dieren, planten en hun directe leefomgeving, kan een ecologisch adviseur natuurlijk wel wijzen op de intrinsieke waarde van de natuur en de erkenning ervan in de doelstelling van de wet. Er kunnen wellicht geen rechten aan worden ontleend, maar er kan wel *in de geest van de wet* meer aandacht worden gevraagd voor de bescherming van de intrinsieke waarde van bijvoorbeeld rivieren, bossen, meren en ecosystemen, en ook van kleine

landschapselementen zoals hiervoor aangegeven. In zekere zin zijn dat ook belangrijke leefgebieden van veel bedreigde soorten, zodat de zorgplicht hiervoor aangewend zou kunnen worden (wellicht een wat opgerekt begrip, maar wie niet waagt die niet wint!). Hierbij ga je dan wel uit van de welwillendheid bij de initiatiefnemer van een schadelijke activiteit om meer rekening te houden met de intrinsieke waarde van de natuur, naast de daadwerkelijk beschermde natuurwaarden en de reikwijdte van de zorgplicht. Bewustwording van de intrinsieke waarde van de natuur en het belang van de bescherming ervan is een eerste stap om ons ontzag voor en verwondering over de natuur weer te herstellen. Dat is, mijns inziens, onze morele plicht als adviseur en als stem van de stemloze natuur.

Dit artikel is afgesloten op 3 juli 2023.

Over de auteur

S. (Sander) Hunink BSc.

Adviseur natuurwetgeving bij ecologisch project- en adviesbureau NatuurInclusief, tevens redactielid van NBR.

Profijt, toerekenbaarheid en proportionaliteit

Over de toerekening van grondexploitatiekosten

Evert Jan van Baardewijk

Direct inzicht in:

- Situatie wettelijk systeem
- Vraagstukken uit de praktijk
- Richtingen van jurisprudentie

ISBN 978 90 12 40852 3

METAFOOR
RUIMTELIJKE
ONTWIKKELING

Meer informatie en bestellen: [sdu.nl](https://www.sdu.nl)

Sdu

¹⁷ Rb. Zeeland-West-Brabant 23 februari 2023, ECLI:NL:RBZWB:2023:1245.